

Németh Enikő

Osztenzió – jelhasználat – kommunikáció

1. Bevezetés

Dolgozatomban az emberi személyközi kommunikációt vizsgálom kognitív megközelítésben, empirikus és elméleti szempontból. E két szempontot szem előtt tartva, egyaránt foglalkozni kívánok azzal, hogyan működik a személyközi kommunikáció és milyen fajtái vannak, illetve azzal, hogyan lehet leírni és magyarázni a kommunikációt. Először röviden jellemzem a személyközi kommunikációt kognitív megközelítésben (2.1. rész), majd ismertetem, és magyarázattal látom el az osztenzív-következtetési kommunikáció meghatározását (2.2. rész). E meghatározás és a hozzá kapcsolódó elméleti megállapítások szolgálnak alapul a dolgozat további részében kifejtendőik számára. A személyközi kommunikáció osztenzív-következtetési kommunikációként való meghatározása után elhelyezem a kommunikációt a társas viselkedési formák között (2.3. rész). A dolgozat 3. részében a jelhasználat kommunikációban betöltött szerepét tárgyalom. Egyrészt megmutatom, hogyan kapcsolódik a jelhasználat az osztenzív-következtetési kommunikációhoz (3.1. rész), másrészt a jelhasználat szempontjából osztályozom a személyközi kommunikáció formáit (3.2. rész). Ezt követően a 4. részben magyarázom a természetes nyelv használatát magában foglaló osztenzív-következtetési kommunikációt, azaz a verbális kommunikációt. Végül az 5. részben összegzem a főbb megállapításokat.

2. A személyközi kommunikáció jellemzése

2.1. Kognitív megközelítés

Az emberi elme egy olyan komplex rendszer, amely a megismerés során információt vesz fel, tárol, keres vissza, alakít át, hoz létre és továbbít. Kognitív nézőpontból a személyközi kommunikációt az emberi elme megismerő tevékenységének megnyilvánulásaként lehet jellemezni és két meghatározó tulajdonságát kell kiemelni: (1) A személyközi kommunikáció két információfeldolgozó eszköz (elme) között zajló folyamat, amelynek során az egyik információfeldolgozó eszköz módosítja a másik fizikai környezetét, a másik információfeldolgozó eszköz ezt észreveszi és az elsőben raktározott reprezentáció(k)hoz hasonló(ka)t épít (vö. pl. Griffin 2001; Sperber és Wilson 1986/1995). És (2) A személyközi kommunikáció szándékok közlése és felismerése révén zajlik (vö. pl. Grice 1975; Griffin 2001; Sperber és Wilson 1986/1995; Pléh 2001). E két tulajdonságra alapozva Sperber és Wilson (1986/1995) a kommunikációnak egy olyan komplex modelljét állítja fel, amely egyaránt figyelembe veszi a kommunikátor és a kommunikációs partner szempontjait, illetve a kommunikációban zajló valamennyi folyamatot.¹

¹ A legismertebb kommunikációs modellek, az ún. kódmodellek és a következtetési modellek egyoldalúak voltak, mert a kommunikáció folyamatai közül nem vették valamennyit figyelembe.

2.2. A kommunikáció komplex modellje

Sperber és Wilson (1986/1995) a személyközi kommunikációt osztenzív-következtetési folyamatnak tartja. Az osztenzió szakszó a nyelvfilozófiai irodalomból került a nyelvtudományba, rámutatással, felsorolással való meghatározást jelent.² Osztenzív meghatározás például a *tehén* szó jelentésének egy konkrét tehénre való rámutatással történő megadása. A kommunikációban az osztenzió olyan viselkedési forma, amely magára vonja a partner figyelmét és feltárja számára a kommunikátor szándékait. Az osztenzív viselkedés észrevétele és feldolgozása révén a partner következtet a kommunikátor szándékaira. Képzeljük el, hogy Mari és Péter ülnek a padon a parkban. Mari észreveszi, hogy közeleg közös barátjuk, János. Péter azonban Maritól nem láthatja Jánost. Mari előrehajol a padon azért, hogy Péter is észrevehesse a közeledő közös barátot. Mari előrehajlása nem véletlen fizikai változás, hanem osztenzív viselkedés, amelyből Péter következtet Mari szándékaira, és feldolgozza a releváns új információt: közeleg János.

Az osztenzív-következtetési kommunikáció Sperber és Wilson (1986/1995, 63) definíciójából kiindulva a következőképpen határozható meg:

A kommunikátor létrehoz egy fizikai változást, amelynek a segítségével nyilvánvalóvá válik azon szándéka, hogy nyilvánvalóvá vagy még nyilvánvalób-

² Az *osztenzió* eredetileg liturgikus szakszó volt, az oltári szentség felmutatását jelentette.

bá akar tenni a kommunikációs partner számára egy információhalmazzal.³

A meghatározásból kiolvasható, hogy a kommunikációban a kommunikátor mindig két szándékkal rendelkezik, egy informatív szándékkal, amely egy információhalmaz közlésére vonatkozik, illetve egy kommunikatív szándékkal, amely az informatív szándék felismertetésére irányul. A kommunikáció akkor tekinthető sikeresnek, ha a kommunikátor mindkét szándéka teljesül.

Az informatív és a kommunikatív szándék megkülönböztetésével szét lehet választani egymástól az információközlést és a kommunikációt. Bár a kommunikációban mindig együtt jár a két szándék, gyakori a kommunikatív szándék nélküli információközlés is (Németh T. 1996, 14).⁴ Tekintsük a következő helyzetet! Egy baráti összejövetelen a nappali egyik felében a férj beszélget a vendégek egy csoportjával, a másik felében a feleség társalog egy másik csoporttal. A férj nem felesége felé fordulva olyan hangosan, hogy felesége és csoportja is hallhassa, dicséri felesége munkáját. A férj azt akarja, hogy felesége is tudomást szerezzen az információról, a dicséretéről, de kommunikatív szándéka nincsen felesége irányába, sőt azt szeretné,

³ Valamely információ akkor nyilvánvaló egy egyed számára egy t időpontban, ha az egyed képes azt mentálisan reprezentálni és a reprezentációt igaznak vagy valószínűleg igaznak elfogadni.

⁴ Nincs viszont informatív szándék nélküli kommunikáció, hiszen ha nincs informatív szándék, akkor nincs is mit felismertetni.

hogy felesége még csak ne is sejtse, hogy neki is szánja az információt. Ebben az esetben a férj és felesége között nem beszélhetünk kommunikációról. A férj dicsérő megnyilatkozása révén a saját csoportjával kommunikál, feleségével, illetve annak csoportjával pedig pusztán információt közöl.⁵ Mivel az információközlés szándékos, azaz a férj úgy viselkedik, hogy valami nyilvánvalóvá váljon („megmutassa a dicséretet”), az információközlés is osztenzív viselkedés.

2.3. A személyközi kommunikáció helye a társas viselkedési formák között

Az emberi társas viselkedési formák előfeltétele, hogy egy ún. kezdeményező személynek szándékában álljon személyközi kapcsolatba kerülni egy másik személlyel. Ha a kezdeményező a személyközi kapcsolatot azért akarja létrehozni, mert nyilvánvalóvá akar tenni valamit a másik ember számára, akkor viselkedése osztenzív. Osztenzív viselkedés volt Mari előrehajlása a padon, illetve a férj feleségét dicsérő szavai. Az előbbi osztenzív kommunikáció, az utóbbi osztenzív információközlés. Az osztenzív viselkedés sikerességéhez mindenekelőtt a partner figyelmét kell megragadni, hiszen ha a partner nem figyel a kezdeményezőre, nem is lehet semmit sem nyilvánvalóvá tenni a számára (Ivaskó és Németh T. 2002, 31-32).

⁵ Létezik egy magyar szólás, amely az ilyen típusú kommunikatív szándék nélküli információközlésre utal: *Éiamnak mondom, menyem is értsen belőle.*

Ugyanakkor Ivaskó (1997, 8-9) felhívja a figyelmet arra, hogy jó néhány társas viselkedési formában a kezdeményező személynek elsősorban nem az a célja, hogy nyilvánvalóvá tegyen valamit partnere számára, hanem például az, hogy ne akadályozza a partnert abban, hogy valami nyilvánvalóvá váljon számára. Ha például a moziban magasabbak vagyunk a mögöttünk ülőnél, és ő nem lát tőlünk, akkor lejjebb csúszunk a széken, azért, hogy ne akadályozzuk a film nézésében. Nincsen informatív szándékunk, nincsen kommunikatív szándékunk, sőt azt sem kell akarnunk, hogy viselkedésünket észrevegye, pusztán az a szándékunk, hogy ne akadályozzuk a látásban.

Társas emberi viselkedés		
Nem osztenzív viselkedés Nincs olyan szándék, amely valami nyilvánvalóvá tételére irányulna	Osztenzív viselkedés Valami nyilvánvalóvá tételének szándéka	
	Információközlés Informatív szándék	Kommunikáció és kommunikatív szándék

1. ábra

A 2.2.-ben és a 2.3-ban elmondottak összefoglalásaképpen az 1. ábrában sematikusán vázolom a társas emberi viselkedési formákat.

3. Jelhasználat a kommunikációban

3.1. Az osztenzív-következtetési kommunikáció jelhasználatával való kiegészülése

Az osztenzív-következtetési kommunikáció fentebb adott meghatározásában nincsen rögzítve, hogy a létrehozott fizikai változás milyen természetű. Lehet egyéni, alkalmi, teljes mértékben szituációfüggő, azaz nem egy jelrendszer eleme: jelzés. De lehet nem egyéni, állandó jelentésű, kevésbé szituációfüggő, egy jelrendszer, egy kód eleme, vagyis konvencionális: jel. A jelzéseket használó kommunikáció bizonytalanabb, gyengébb kommunikáció, mint a konvencionális jeleket használó. A teljes mértékben szituációfüggő osztenzív viselkedés révén ugyanis egyszerre több információegység is nyilvánvalóvá válhat a partner számára, ugyanakkor kevesebb bizonyíték áll rendelkezésére arra vonatkozóan, hogy a kommunikátor melyeket szeretne volna nyilvánvalóvá tenni a számára (Sperber és Wilson 1986/1995, 60; Carston 2002, 156). Mari előrehajlása a padon nemcsak kizárólag azt a tényt teheti nyilvánvalóvá Péter számára, hogy közeleg közös barátjuk, János. Mari osztenziója révén Péter azt is megláthatja, és ezáltal nyilvánvalóvá válhat számára, hogy a parkőr szedi a szemetet, egy kisgyerek motorozik, elszökött egy kutya stb. Honnan tudja Péter, hogy Mari melyik tényről szeretne volna őt informálni? A relevancia vélelme segít döntenie. A kommunikációban azt feltételezzük egyrészt, hogy a kommunikátor osztenzív viselkedése eléggé releváns ahhoz, hogy megérje feldolgozásába műveleti erőfeszítést fektetni,

másrészt, az osztenzív viselkedés a kommunikátor képességei és preferenciái alapján elvárható legrelevánsabb fizikai változás (Sperber és Wilson 1986/1995, 158). Mivel a felsorolt tények közül a barát közeledése a legfontosabb Péter számára, Péter Mari osztenzióját erre az információra vonatkoztatja. Előfordulhat azonban az is, hogy Péter nagyon fél a kutyáktól, ezért nem a közlő barátot, hanem az elszökött kutyát ítéli a legrelevánsabbnak, Mari osztenzióját tehát erre az utóbbira vonatkoztatja. Mari informatív szándéka - közölni Péterrel, hogy közeleg János - így nem lesz sikeres, következésképpen maga a kommunikáció sem.

Ha viszont a jelzésen alapuló osztenzív-következtetési kommunikációban a kommunikátor jelhasználatot is megvalósít, azzal megkönnyíti szándékai közlését, partnere számára pedig a következtetéseket. Ha Mari nemcsak előrehajol a padon, hanem azt is mondja (vagy nem is hajol előre, hanem csak azt mondja), hogy *Nézd Péter, ott jön János*, akkor informatív szándéka biztosabban teljesül, mintha csak előrehajolna. Abban az esetben pedig különösen, amikor Péter fél a kutyáktól. A jelhasználat - jelen esetben a természetes nyelv használata - kiszolgálja a kommunikátor céljait és a partner következtetési mechanizmusait. A jelekből alkotott - példánkban: természetes nyelvi - kifejezések szemantikai reprezentációja premisszaként szolgál a következtetések számára. Ily módon a jelhasználat bizonyítékokat nyújt a kommunikátor által közölni szándékozott információról. Mindezek következtében a jelzésen alapuló, gyengébb osztenzív-következtetési kommunikációt a jelhasználat erősebb,

biztosabb osztenzív-következtetési kommunikációvá változtatja.⁶

3.2. A személyközi kommunikáció formái

Az előző részekben a személyközi kommunikációnak eddig két különböző típusára láttunk példát: a jelzésen alapuló osztenzív-következtetési kommunikációra és a természetes nyelv jelrendszerének használatát magában foglaló osztenzív-következtetési kommunikációra. A természetes nyelv használata azonban nem kizárólagos lehetősége a jelhasználatot magában foglaló kommunikációnak, nemcsak természetes nyelvi jelrendszerek léteznek. Jelrendszerek az indiánok füstjelei, a bennszülött néger törzsek dobjelei, a haditengerészet zászlójelei, a süketek jelelése, a természetes nyelvi kommunikációt kísérő vagy helyettesítő gesztusrendszer. Aszerint, hogy a kommunikátor milyen módon szeretne kommunikálni, illetve az általa létrehozott fizikai változás jelrendszerhez tartozó-e vagy sem, a 2. ábrában feltüntetett kommunikációs formákat lehet megkülönböztetni (1. Németh T. 1990; 1996, 8-12).

A 2. ábrából is látható, hogy a személyközi kommunikáció valamennyi formája, akár jelzésalapú, akár jelhasználaton alapszik, osztenzív-következtetési kommunikáció. A jelhasználatot (is) magában foglaló kommunikáció kétféle lehet, aszerint, hogy a használt

⁶ A kommunikáció erőssége nem abszolút fogalom, hanem kvantitatív kategória.

jelrendszer a természetes nyelv-e, vagy sem.⁷ Az előbbi a verbális kommunikáció, az utóbbi a nem verbális kommunikáció.

Személyközi kommunikáció		
Osztenzív-következtetéses kommunikáció		
Jelzésen alapuló kommunikáció	Jelhasználatot magában foglaló kommunikáció	
(Egyszerre, együttesen is előfordulhatnak)		
	Nem verbális kommunikáció Kód: nem természetes nyelvi rendszer	Verbális kommunikáció Kód: természetes nyelv
(Egyszerre, együttesen is előfordulhatnak)		

2. ábra

A jelzésen alapuló kommunikáció és a nem verbális kommunikáció létezése igazolja, hogy a kommunikáció és a természetes nyelv használata nem azonosítható egymással.⁸ Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha a nyelvhasználat felől indulva vizsgáljuk a nyelvhasználat és a kommunikáció viszonyát: a természetes nyelvet sem kizárólag kommunikációra lehet használni. Bierwisch (1980, 3-4) a beszédaktus-elméletet

⁷ A jelhasználat lehet egyben osztenzív.

⁸ A kommunikációkutatásban, illetve a pragmatikai irodalomban sokáig azonosították a kettőt, vö. pl. Searle 1969.

pontosan a kommunikáció és a nyelvhasználat azonosítása miatt bírálva, számos példát hoz a nyelv nem kommunikatív használatára: a hangosan való gondolkodást (például monológokban), a nyelvnek külső memóriaként való használatát jegyzeteléskor, bevásárló lista készítésekor, a fürdőszobai éneklést. Hozzátehetjük még a Bierwisch által soroltakhoz a nyelv használatát az emlékezés során, játékokban, álmokban, álmodozásokban, pszicholingvisztikai kísérletekben stb. (Németh T. 1996, 8-9). Emlékezzünk továbbá vissza, hogy a 2.2.-beli példában a férj dicsérő szavait a felesége számára szintén nem kommunikációnak, hanem csak információközlésnek szánta.

A 2. ábrában zárójeles megjegyzés formájában azt is jeleztem, hogy a személyközi kommunikáció különböző formái előfordulhatnak együttesen, kombinálódhatnak egymással. Amikor Mari előrehajlása közben azt is mondja, hogy *Nézd Péter, ott jön János*, akkor a jelzésen alapuló osztenzív-következtetési kommunikáció és a verbális kommunikáció fordul elő együttesen, erősítve egymást. A nem verbális jelrendszerek közül például az arcjáték jeleit, a gesztusnyelvet gyakran használjuk együtt a verbális kommunikációval. A verbális kommunikáció révén közöljük a proposícionális információt, a nem verbális jelrendszer segítségével pedig a mondanivalónkkal kapcsolatos érzelmeinket, a mondanivalónkhoz való viszonyunkat fejezzük ki. Ha a verbális és a nem verbális kommunikációból származó információk egybeesnek, vagy kiegészítik egymást, akkor a két kommunikációs forma erősíti egymást, ugyanúgy, ahogy a fentebb említett

esetben a jelzésen alapuló osztenzív-következtetési kommunikáció és a verbális kommunikáció. Ha viszont, a verbális és a nem verbális kommunikációból származó információk ellentmondanak egymásnak, akkor az esetek legnagyobb részében a nem verbális kommunikáció jelei felülbírálják a verbális kommunikációt és a kommunikációs partnerek a nem verbális jelekből származó információt tekintik mérvadónak. Ha például a buszon a leszálláshoz való készülődéskor hátizsákunkkal fejbe csapjuk egyik utastársunkat, aki a bocsánatkérésre haragos tekintettel, ingerült arcjátékkal azt válaszolja, hogy *Nem történt semmi*, akkor a nem verbális jelekből származó információnak hiszünk, és tudjuk, hogy az illető haragszik, viselkedésünkért még egyszer bocsánatot kell kérnünk.

Végül, ha a kommunikátorok szinte teljesen biztosan szeretnének lenni kommunikációjuk sikerességében, a jelzésen alapuló osztenzív-következtetési kommunikációt, a verbális kommunikációt és a nem verbális kommunikációt együttesen is alkalmazhatják. Mari még tovább erősítheti kommunikációját azáltal, hogy nemcsak előrehajol a padon, miközben azt mondja, hogy *Nézd Péter, ott jön János*, hanem a fejével abba az irányba bök, ahonnan János érkezik, sőt a szemöldökhúzás figyelemfelkeltő konvencionális jelét is használhatja.

A személyközi kommunikáció formáinak áttekintése után a következő részben vizsgáljuk meg közelebbről a nyelvészt leginkább érdeklő verbális kommunikációt!

4. A verbális kommunikáció jellemzése

A verbális kommunikáció kutatása során a nyelvészeti szakirodalom két kérdés megválaszolására összpontosít: (1) Milyen információt és hogyan közlünk a verbális kommunikációban? (2) Hogyan zajlik a verbális kommunikáció? A természetes nyelvi kommunikáció kutatásában Sperber és Wilson (1986/1995) komplex kommunikációs modelljének (1. 2. 2. rész) megjelenése előtt két fő irányt lehetett megkülönböztetni. Az egyik hagyomány, az ún. kódmodell a verbális kommunikációt olyan folyamatnak tekintette, amely kizárólag üzenetek kódolásával és dekódolásával zajlik (vö. pl. Shannon és Weaver 1949; Jakobson 1969). A kódmodell szerint a verbális kommunikációban üzenetek formájában dekódolható, propozicionális jellegű információt közlünk, a kód a természetes nyelv, a folyamatok pedig a kódolás és a dekódolás. Ezzel az elképzeléssel szemben a verbális kommunikáció kutatásának másik hagyománya, az ún. következtetési modell a verbális kommunikációban elhangzó megnyilatkozások szituációbeli jelentésének kikövetkeztetésére helyezi a hangsúlyt (vö. pl. Grice 1957; 1975; Lewis 1969). A következtetési modell szerint megnyilatkozás jelentéseket közlünk, a kommunikációs partner pedig következtet.⁹ A verbális kommunikációt egészében figyelembe véve, meg kell állapítani - mint arra

⁹ A megnyilatkozásjelentés - vagy a grice-i terminológiában beszélői jelentés - nem azonos a kijuttatott mondatok nyelvi jelentésével, hanem annál több.

már a 2.2.-ben utaltam -, hogy egyik hagyomány sem szolgál adekvát modellel, mindkét modell egyoldalú. A kódmodell csak a kiejtett mondatok nyelvi (kódolható-dekódolható) jelentését tudja kezelni, az ironikus, metaforikus, indirekt és egyéb rejtett jelentésekkel nem tud mit kezdeni.¹⁰ A következtetési modell pedig éppen fordítva, a kiejtett mondatok nyelvi jelentésén túli következtetett - ironikus, metaforikus, indirekt és egyéb rejtett - jelentésekre ad magyarázatot, azzal viszont, hogy a következtetett jelentések és a nyelvi jelentések között milyen kapcsolat van, illetve azzal, hogyan jutunk el a nyelvi jelentésekhez, nem törődik (Sperber és Wilson 1986/1995, 1-15; Németh T. 1996, 10-12).

Sperber és Wilson (1986/1995) komplex kommunikációs modelljének a verbális kommunikációra való alkalmazásával kiküszöbölhető a kódmodell és a következtetési modell egyoldalúsága. A következőkben nézzük meg, komplex modellben gondolkozva hogyan válaszolható meg a verbális kommunikáció kutatásának e rész elején feltett két kérdés.

4.1. A verbális kommunikációban közölt információ

Az osztenzív-következtetési kommunikáció 2.2.-ben adott meghatározásában az információ legalább két

¹⁰ Az ironikus, metaforikus, indirekt és egyéb rejtett jelentések nem azonosak a kiejtett mondatok szemantikai jelentésével, nem konvencionálisak, ezekre következtetni kell.

jól elkülöníthető rétegeről van szó: egyrészt az informatív szándék tartalmáról, azaz arról az információhalmazról, amelyet a kommunikátor közölni szeretne a partnerével, másrészt arról az információról, hogy a kommunikátor informatív szándékkal rendelkezik. Korábbi kutatásaimban (Németh T. 2003a, b) a kommunikatív nyelvhasználat elveinek tanulmányozása során arra az eredményre jutottam, hogy az informatív szándék tartalmaként közölt információhalmaz a tárgyra vonatkozó információt és a kommunikáló felek énjére vonatkozó információt foglalja magában.¹¹ Vegyük észre, hogy a másik információréteg, az informatív szándék közlése, azaz a kommunikatív szándék szintén a kommunikátor énjére vonatkozik, de az informatív szándék fölé helyezett információ. A verbális kommunikációban az információ közlése történhet nyílt és rejtett módon (Sperber és Wilson 1986/1995; Carston 2002). A kommunikátor verbális oszteni és kódolás révén közli az információt, a kommunikációs partner pedig dekódolási és következtetési folyamatok segítségével feldolgozza azt.¹² Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a verbális kommunikációban mindig van oszteni és következtetés, még akkor is, ha egy meg-

¹¹ A tárgyra vonatkozó információközlést a racionalitási elvek, az énrre vonatkozó információközlést az interperszonális elvek irányítják.

¹² Bibok Károllyal írt közös munkánkban (Bibok és Németh T. 2002) részletesen megvizsgáltuk, hogyan történik a rejtett argumentumok vagy predikátumokat tartalmazó megnyilatkozások feldolgozása.

nyilatkozást a kommunikátor csak szó szerint ért és nem akar vele rejtett módon is információt közölni.¹³ Ebben az esetben ugyanis azt kell megmutatni az osztenióval, illetve arra kell következtetni, hogy a megnyilatkozást csak szó szerinti jelentésében kell feldolgozni.

4.2. A verbális kommunikáció működése

A beszélő verbális oszteniójával és kódolásával, azaz egy akusztikai vagy grafikai jelekből álló természetes nyelvi, fizikai változás létrehozásával akarja a partner figyelmét magára irányítani és bizonyos (tárgyra és évre vonatkozó) információkat nyílt és rejtett módon vele közölni, továbbá fel kívánja ismertetni informatív szándékát. A partnernek észre kell vennie akusztikai vagy grafikai környezetének megváltozását, fel kell dolgoznia a nyelvi jelsort, meg kell állapítania a nyílt módon közölt jelentést, fel kell tárnia a rejtett módon közölt információt, valamint fel kell ismernie a kommunikátor informatív szándékát. E folyamatokban dekódolási és következtetési műveleteket egyaránt alkalmaznia kell. A verbális kommunikáció akkor mondható sikeresnek, ha mindezek a műveletek sikeresen végrehajtnak. Ha bármelyik műveletbe hiba csúszik, a kommunikáció sikertelenné válik (a sikertelen

¹³ Természetesen, a verbális kommunikációban kódolás és dekódolás is van mindig, de ez triviális, hiszen a kommunikáció eszközként egy jelrendszert, a természetes nyelvet használjuk.

kommunikáció okaira és tipológiájára lásd: Ivaskó és Németh T. 2002).

5. Összegzés

A dolgozatban a személyközi kommunikáció osztenzív-következtetési meghatározásából kiindulva szétválasztottam egymástól a kommunikációt és az információközlést, elhelyeztem a kommunikációt a társas viselkedési formák között, valamint megmutattam, hogyan kapcsolódik az osztenzív-következtetési kommunikációhoz a jelhasználat. Ezek után osztályoztam a személyközi kommunikáció formáit. Végül mind empirikus, mind elméleti szempontból jellemeztem és magyaráztam a jelhasználatot magában foglaló osztenzív-következtetési kommunikáció legfontosabb fajtáját, a verbális kommunikációt.

Felhasznált irodalom

Bibok Károly és Németh T. Enikő 2002: Lexikális és kontextuális információk interakciója a megnyilatkozásjelentés megalkotása során. In: Maleczki Márta (szerk), *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei V*, Szeged: SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 335-367.

Bierwisch, Manfred 1980: Semantic structure and illocutionary force. In: Searle, John R., Ferenc Kiefer és Manfred Bierwisch (szerk), *Speech act theory and pragmatics*. Dordrecht: D. Reidel, 1-37.

Carston, Robyn 2002: *Thoughts and utterances: the*

pragmatics of explicit communication. Oxford: Blackwell.

Grice, H. Paul 1957: *Meaning.* *Philosophical Review* 66,377-388.

Grice, H. Paul 1975: *Logic and conversation.* In: Cole, Peter és Jerry Morgan (szerk), *Syntax and Semantics 3: Speech acts.* New York: Academic Press, 41-58.

Griffin, Emory 2001: *Bevezetés a kommunikációelméletbe.* Budapest: Harmat.

Ivaskó Livia 1997: *A sikertelen kommunikáció relevanciaelméleti megközelítése.* Szakdolgozat, JATE, Szeged.

Ivaskó, Livia és Németh T., Enikő 2002: *Types and reasons of communicative failures: a relevance theoretic approach.* *Modern Filológiai Közlemények* 4, 31-43.

Jakobson, Roman 1969: *Nyelvészet és poétika.* In: Jakobson, Roman *Hang - Jel - Vers.* Budapest: Gondolat, 211-258.

Lewis, David K. 1969: *Convention.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Németh T. Enikő 1990: *Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése.* *Néprajz és Nyelvtudomány* 33, 43-56.

Németh T. Enikő 1996: *A szóbeli diskurzusok megnyilatkozás példányokra tagolása.* Budapest: Akadémiai Kiadó = NytudÉrt. 142. sz.

Németh T. Enikő 2003a: *Racionalitási és interperszonális elvek a kommunikációban.* In: Ivaskó Livia (szerk), *Kérdésfeltevések és válaszok a kommunikáció-*

kutatásban. Budapest: Books in print (megjelenés alatt).

Németh T. Enikő 2003b: A kommunikatív nyelvhasználat elvei. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20 (megjelenés alatt).

Pléh Csaba 2001: A humán kommunikáció a megismeréstudomány perspektívájából. In: Béres István és Horányi Özséb (szerk), *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris, 230-244.

Searle, John R. 1969: *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press,.

Shannon, C. és Weaver, W. 1949: *The mathematical theory of communication*. Urbana, IL: University of Illinois Press.

Sperber, Dan és Deirdre Wilson 1986/1995: *Relevance: communication and Cognition*. Oxford: Blackweil.